

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН (ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

MODELS OF STATE-CHURCH RELATIONS (POLITICAL AND LEGAL ASPECT)

Палінчак М.М.,

доктор політичних наук, професор,
декан факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Харута В.Ф.,

здобувач кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Яцина П.Е.,

асистент кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано поняття «модель державно-церковних відносин» та охарактеризовано такі типи державно-церковних відносин, як теократія, цезаропапізм, модель відокремлення держави та церкви, державна церква, проміжний стан між державною церквою та моделлю відокремлення держави від церкви. Описано основні типи моделі, за якої держава й церква відокремлені одна від одної, – сепараційну та коопераційну. Досліджено модель державно-церковних відносин в Україні, їх правове регулювання.

Ключові слова: держава, церква, модель державно-церковних відносин, відокремлення держави від церкви.

В статье проанализировано понятие «модель государственно-церковных отношений» и охарактеризованы такие типы государственно-церковных отношений, как теократия, цезаропапизм, модель отделения государства и церкви, государственная церковь, промежуточное состояние между государственной церковью и моделью отделения государства от церкви. Описаны основные типы модели, при которой государство и церковь отделены друг от друга, – сепарационная и кооперационная. Исследована модель государственно-церковных отношений в Украине, их правовое регулирование.

Ключевые слова: государство, церковь, модель государственно-церковных отношений, отделение государства от церкви.

The article analyzes the concept of “model of state-church relations” and describes such types of state-church relations as theocracy, cesaropapism, the model of separating the state and the church, the state church, the intermediate state between the state church and the model of separating the state from the church. The basic types of the model are described, under which the state and the church are separated from one another, separating and cooperative. The model of state-church relations in Ukraine, their legal regulation is investigated.

Key words: state, church, model of state-church relations, separation of state from church.

Нам слід усвідомити, що багатоваріантність стосунків між церквою та державою може суміщатися з актуалізацією свободи релігії та що різні рішення можуть прийматися залежно від різних культурних та історичних обставин
Коул Дюрем, професор права
Університету Брігам Янг (США)

Одвічне суперництво світського та релігійного світу існує сотні років. Питання про те, як повинні існувати ці дві ключові сили розвитку світу, турбувало науковців різних часів. Потребувало з'ясування питання про те, яке місце кожна з них повинна посідати в житті суспільства: існувати разом чи взагалі не втручатись у сфери впливу одна одної. Є різні типи моделей державно-церковних відносин, у яких кожне суспільство могло обрати для себе, як саме світський і релігійний світ мають співіснувати.

Модель державно-церковних відносин – це модель, тип взаємин між церквою та державою. Існують різні класифікації моделей державно-церковних відносин. Так, Р. Хіршл виділяє 9 моделей державно-церковних відносин [1, с. 179]. Г. Халмая в статті «Варіанти державно-церковних відносин і релігійна свобода через три тематичні дослідження» виділяє три основні моделі державно-церковних відносин [1].

Головні типи відносин між церквою та державою вбирають у себе декілька моделей державно-церковних взаємин, які часто взаємно переплітаються: теократію, цезаропапізм, державну церкву, відокремлення церкви від держави, проміжний стан між моделлю державної церкви та моделлю повного відокремлення [2, с. 225]. Розглянемо ці моделі більш докладно.

Теократія (грец. *θεοκρατία* – боговладдя) – форма державного правління, за якої політична влада належить духо-

венству або главі церкви, що обґрунтовувалось волею Бога. Передбачає ототожнення світської й духовної влади, регламентацію функціонування держави та її інституцій, усього суспільного життя панівною релігією та її інституціями [3]. Прикладом теократії може бути Іудея V – I століть до н. е., де влада була зосереджена в руках жерців на чолі з іудейським першоієрархом. Інші приклади – Папська область в Італії в 756–1870 рр., а з 1929 р. – держава-місто Ватикан, де папа римський є абсолютним монархом, який зосереджує у своїх руках необмежену політичну й духовну владу. Теократичне правління дуже поширене в мусульманських країнах (в Ірані, Саудівській Аравії тощо), де дотримуються традицій, що сформувались ще в Дамаському халіфаті за династії Омеядів (661–750 рр.) та Абасидів (750–1258 рр.) [1].

Цезаропапізм (від лат. *caesar* – цар, *papa* – батько, *вишовагель*) – тип державно-церковних відносин, за якого домінуюча в державі церква підпорядковується світській владі. Прикладом цезаропапізму може слугувати сучасна Англія, де королева (король) є одночасно главою англіканської церкви [4]. Прикладом цієї моделі є також Візантія та Московія. Московія, у якій у XVIII – до початку XX ст. главою російської православної церкви був імператор (імператриця). Церква стає одним з інститутів державної бюрократичної системи, а духовенство – особливим прошарком суспільства зі своїми правами й пільгами (непідсудність світському суду, звільнення від податків, військової повинності тощо) [2].

Державна церква – тип державно-церковних відносин, за якого держава забезпечує привілеї певній церкві (дозволяє реєстрацію новонароджених, шлюбів, розлучень, смертей тощо). Прикладом такого типу відносин можуть бути Греція (православ'я) та Італія (католицизм) [4].

Модель відокремлення держави та церкви забезпечує неможливість втручання церкви в справи держави за активного втручання державних інституцій у справи церк-

Модель відокремлення держави від церкви та її типи

Сепараційна модель	Коопераційна модель
<p>За цього типу відносин, як пише Г. Моран, «спеціальне законодавство не створюється, споруджується стіна між державою та релігійними об'єднаннями, релігія витісняється з усіх сфер діяльності держави» [9]. Конкретизуючи це положення, можна виокремити певні ознаки сепараційної моделі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – релігійна освіта надається виключно в недержавних освітніх закладах; – рівність усіх релігійних організацій перед законом; – церква не виконує жодних державних функцій; – держава не спонсує церкву; – держава не підтримує церкву; – держава не втручається в справи церкви, за винятком, якщо дії церкви порушують закон країни. 	<p>За коопераційного типу відносин, як пише професор Г. Моран, держава бере на себе захист провідних конфесій, співпрацює з ними в багатьох сферах своєї діяльності, лише забезпечуючи при цьому основні громадянські права малопоширеним релігійним меншинам [9]. Конкретизуючи це положення, можна виокремити певні ознаки коопераційної моделі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визнання сили за церковними актами; – викладання релігії в навчальних закладах; – безпосередня участь представників церкви в здійсненні державної влади; – пряма державна матеріально-фінансова підтримка церкви; – тісне співробітництво у сфері охорони й збереження культурних та історичних пам'яток; – дуже важливою сферою співробітництва держави та церкви є спільна реалізація соціальних програм.

Таблиця 2

Фінансування державою церкви

Пряме фінансування державою	Фінансування релігійних організацій і державний контроль за використанням коштів. Така схема характерна для більшості країн із теократичною, цезаропапістською моделями державно-церковних відносин, країн із державною церквою (Ватикан, Греція, Бельгія, Люксембург, Норвегія тощо).
Збір спеціального «церковного» податку	Він витрачається згідно з побажаннями платників податку (Італія, Іспанія тощо).
«Церковний» податок	Використання коштів «церковного» податку релігійними організаціями на власний розсуд із мінімальним контролем держави (ФРН, Австрія, Швейцарія, Швеція тощо).
Відсутність фінансової допомоги держави	Церкви, які існують на добровільні пожертвування віруючих, виручки від церковної атрибутики тощо. Це характерно для країн, де церква та держава відокремлені одна від одної (США, Франція, Україна, Нідерланди).

ви [5]. Такий підхід до проблеми державно-церковних відносин найчастіше зумовлений прагненням позбавити церкву монополії в здійсненні ідеологічної та інтеграційної функцій, оскільки церква володіє могутнім потенціалом впливу на свідомість і підсвідомість людей.

У світських державах, які опираються на принцип відокремлення держави від церкви, сформулювались два типи цієї моделі – сепараційна та коопераційна (див. табл. 1) [8].

В Україні держава та церква відокремлені одна від одної. На правовому рівні підтвердженням цього є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», у статті 5 «Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави» якого проголошено:

«В Україні здійснення державної політики щодо релігії і церкви належить виключно до відання України.

Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави.

Держава захищає права й законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома й поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається в здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність

будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається» [7].

Проміжний стан між моделлю державної церкви та моделлю повного відокремлення церкви від держави та держави від церкви, для якого характерне збереження державної підтримки й привілеїв окремих церков. Наприклад, сучасна Німеччина, де держава хоч і проголошує нейтральність та толерантність до різних релігій, виявляє певну відмінність у ставленні до релігійних організацій залежно від їх чисельності та їх впливу на суспільне життя. Подібними є державно-церковні відносини в Японії, Австрії, Перу [5].

Залежно від моделі державно-церковних відносин існує декілька видів схем фінансової підтримки державою церковних установ (див. табл. 2).

Модель державно-церковних відносин – це модель співіснування держави й церкви, регулювання їхніх відносин та умови співіснування цих двох рушійних сил. Науковці виділяють декілька моделей державно-церковних відносин: теократію, цезаропапізм, модель відокремлення держави від церкви, державну церкву, проміжну модель між державною церквою та моделлю відокремлення держави від церкви та церкви від держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gabor H. Varieties of state-church relations and religious freedom through three cases studies / H. Gabor // Minch. St. L. Rev. – 2017. – № 175. – P. 179.

2. Палінчак М. Моделі державно-церковних відносин у сучасній політичній практиці / М. Палінчак, М. Лешанич // Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – Vol. 2. – Issue 4. – P. 225. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/42.pdf>.

3. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 332 с.

4. Принципи та моделі державно-церковних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.ru/15_107411_printsipita-modeli-derzhavno-tserkovnih-vidnosin.html.
5. Держава і церква: основні моделі взаємодії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-1734.html>.
6. Правові аспекти державно-церковних відносин: порівняльний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2187/Bohomazov_Pravovi_aspekty_derzhavno-tserkovnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
7. Про свободу совісті та віросповідання : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
8. Єленський В. Релігія після комунізму: релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств (фокус на Україні) / В. Єленський. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2000. – 170 с.
9. Розмаїття національних законодавств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archivorthodox.com/old/library/druzenko/4.html>.

УДК 94 (477) «1917/1920»

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНСТИТУЦІЇ ДЦ УНР В ЕКЗИЛІ

THE FACTORS TO FORMATION OF THE ADMINISTRATIVE INSTITUTION OF STATE CENTRE UNR IN EXILE

Парандій В.О.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Хмельницького інституту

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Досліджуються передумови формування державної інституції Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі. У статті розглянуто роль керівних діячів ДЦ УНР у переговорах з іноземними урядами щодо можливості відновлення незалежної української республіки.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Державний Центр, зовнішньополітична діяльність, переговори, закон.

Исследуются предпосылки формирования государственной институции Государственного Центра Украинской Народной Республики в эмиграции. В статье рассмотрена роль руководящих деятелей ГЦ УНР в переговорах с иностранными правительствами касательно возможности восстановления независимой украинской республики.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Государственный Центр, внешнеполитическая деятельность, переговоры, закон.

Prerequisites for the formation of the administrative institution of State Centre Ukrainian National Republic in exile have been studied. The article deals with the role of the leaders of State Centre UNR in negotiations with foreign governments on possibility for reconstruction of Ukrainian Republic.

Key words: Ukrainian National Republic, State Centre, foreign policy activity, negotiations, law.

Постановка проблеми. Сучасна незалежна Україна постала в результаті довготривалої боротьби багатьох поколінь українців за право мати власну незалежну державу. Програш визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр. призвів до втрати державності, а тисячі борців за неї та її творців опинилися за межами України, передусім в Європі. У радянські часи вони кваліфікувалися переважно як «петлорівці», «українські буржуазні націоналісти», «вороги українського народу». Тому досліджувати таке суспільно-історичне явище, як українська еміграція та її державницькі інституції, було заборонено.

Актуальність дослідження зумовлюється важливістю наукового значення для відтворення цілісної історії українського народу та об'єктивного окреслення місця і значення державницьких інституцій ДЦ УНР у суспільно-політичному житті української еміграції.

Стан опрацювання. Державницьку діяльність ДЦ УНР досліджували І. Самійленко, В. Сідак, Т. Вронська, І. Богун, О. Богуславський, Д. Будков, О. Вішка, В. Влащенко, Ю. Вовк, О. Колянчук та ін.

Метою статті є дослідження передумов формування державної інституції Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі.

Виклад основного матеріалу. 14 лютого 1920 р. відбулося останнє засідання уряду І. Мазепи, на якому ухвалено «Тимчасовий закон про державний устрій і порядок законодавства УНР», що встановлював компетенцію Директорії та визначав правові основи діяльності передпар-

ламенту УНР – Державної Народної Ради, перед якою мав нести відповідальність уряд і яка мала бути скликана не пізніше 1 травня 1920 р. Але С. Петлюра не затвердив цей закон.

22 квітня 1920 р. було укладено Варшавський договір між УНР і Польщею, що став «найбільш помітним і одночасно контрверсійним кроком» у зовнішньополітичній діяльності С. Петлюри [1], який на момент його укладення разом із керівництвом УНР перебував за межами своєї території. Пакт Петлюри-Пілсудського викликав величезне незадоволення майже у всіх галичан і наддніпрянців, військових й цивільних, членів партій і позапартійних. Так, колишній член уряду С. Шелухін відверто назвав договір «злочином, за який Україна заплатила своєю свободою і кров'ю своїх синів» і стверджував, що «Директорія не мала права творити з другими державами договору, яким робилися б зміни в державних елементах УНР, уступкою її території з населенням, зміною її влади, накладанням на український народ обов'язків, скасуванням попередніх основних і звичайних законів». С. Петлюра «не мав права самочинно укладати договір, який порушує територіальну цілісність республіки» [256, с. 9, 12, 17]. Іншої думки дотримувався О. Шульгин, який, оцінюючи угоду і дії Головного Отамана, писав: «Це було цілою революцією в тодішній нашій закордонній політиці, і треба було мати великої громадської мужності, щоб на неї зважитись. Симон Петлюра цю мужність мав» [3, с. 175]. Пізніше В. Приходько згадував, що Варшавський договір, «незалежно від його